

Kap. 24 Kapasitans og dielektrika

- Grunnleggende forståelse for
  - HVA en kondensator er,
  - HVORFOR den virker som den gjør,
  - hvilke BEGRENINGER den har og
  - hvorfor et DIELEKTRIKUM er påkrevd i en kondensator.
- Kapasitans
- Energi i kondensatorer og ladningssamlinger generelt
- Beskrive et dielektrikum:
  - polarisering P ,
  - elektrisk flukstetthet D ,
  - relativ permittivitet ϵ_r ,
  - Gauss' lov for dielektrika.

Små kondensatorer

og store kondensatorer..

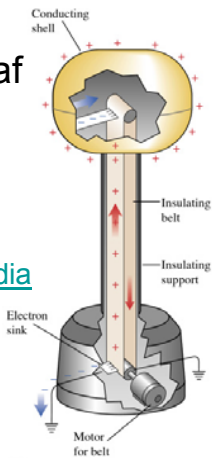

Fra Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Capacitor>

Van de Graaf generator

Y&F fig 22.27

Se også [Wikipedia](#)

Oppgitt overslagsspenning	
kV	ved cm
30	1
55	2
80	3
100	4
125	5,5

Coronautlading ved
 $E_{\max} = 30 \text{ kV/cm}$ på overflata
 $\Rightarrow V_{\max} = E_{\max} R = 300 \text{ kV}$

Copyright © 2004 Pearson Education, Inc., publishing as Addison Wesley.

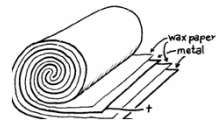
Van de Graaf-generator i Gamle fysikk, 1952

Forskning i kjernefysikk.
 Opptil 2000 kV
 Kulediameter ca 60 cm
 høytrykkskammer rundt

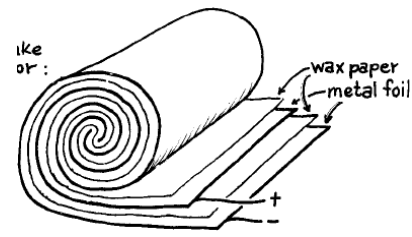

Kap. 24 Kapasitans og dielektrika

- Kondensatorer = to ledere som kan lagre ladning
- Kapasitans: $C = Q/V$ (enhet F = farad)
  - der $V = V_2 - V_1$ for to ledere (Type A)
  - eller $V = V - V_\infty$ for enkeltleder (Type B)
- Eks. 1: Enkeltkule: $C = 4\pi\epsilon_0 R$
- Eks. 2: Parallellplatekondensator $C = \epsilon_0 A/d$
- Eks. 3: Kulekondensator
 $C = 4\pi\epsilon_0 r_b r_a / (r_b - r_a)$
 $\rightarrow 4\pi\epsilon_0 r_a$ når $r_b \rightarrow \infty$
- Eks. 4: Sylinderkondensator (koaxskabel)
- Seriekopling og parallellkopling
- Uttrykk for energi i kondensatorer
- Dielektriske materialer: Elektrisk polarisering P
- Elektrisk flukstetthetsvektor: D
- Gauss' lov for dielektrika.

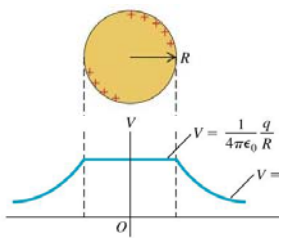
Parallellplatekondensator: $C = \epsilon_0 A/d$

Hvor stort areal for 1F – kondensator hvis $d = 0,1 \text{ mm}$?

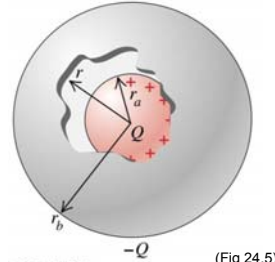
$$A = C d / \epsilon_0 = 1 \text{ F} \cdot 0,1 \text{ mm} / 9 \cdot 10^{-12} \text{ F/m} = 11 \text{ km}^2 \quad !!$$

Eks. 1: Enkeltkule (ladning q)
Type B

$C = 4\pi\epsilon_0 R$

Eks. 3: Kulekondensator
Type A = to kuleskall med ladning $+Q$ og $-Q$
=Ex. 24.3

(Fig 24.5)

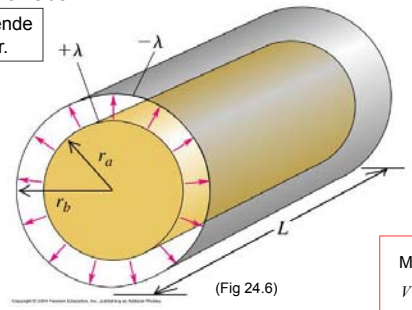
$$C = 4\pi\epsilon_0 r_b r_a / (r_b - r_a)$$

$$\rightarrow 4\pi\epsilon_0 r_b r_a / r_b$$

$$= 4\pi\epsilon_0 r_a \quad \text{når } r_b \rightarrow \infty$$

Eks. 4: **Sylinderkondensator** = Y&F Ex. 24.4
 = to sylinderskall med ladning $+\lambda$ og $-\lambda$ (C/m)
 = koaxskabel

Utregnes helt tilsvarende som kulekondensator.

(Fig 24.6)

Metode 1:

$$V(\vec{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \sum_r \frac{q_i}{r_i}$$

$$V(\vec{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \iiint \frac{dq}{r}$$

Metode 2:

$$V_b - V_a = - \int_a^b \vec{E} \cdot d\vec{l}$$

- 1) Finn E_r
- 2) integrer og finn $V(r)$ (Metode 2) ($\approx$ Eks 9 Kap 23)
- 3) finn kapasitansen $C = Q/V_{ab}$

Uttrykk kapasitans

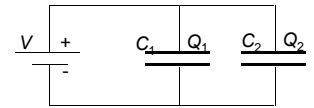
$$C = \epsilon_r \epsilon_0 \cdot (\text{geometrifaktor})$$

enhet: meter

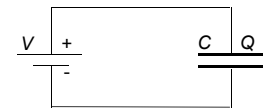
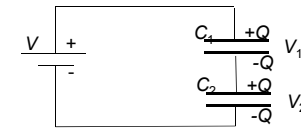
- Koaksialkondensator: $C = \epsilon_r \epsilon_0 2\pi \ln(r_b/r_a) \cdot l$
- Parallellplatekondensator: $C = \epsilon_r \epsilon_0 \cdot A/d$
- Kulekondensator: $C = \epsilon_r \epsilon_0 \cdot 4\pi \cdot r_b r_a / (r_b - r_a)$
 $\rightarrow \epsilon_r \epsilon_0 \cdot 4\pi \cdot r_a$ når $r_b \rightarrow \infty$

Kondensatorer:

i parallell

i serie

$$Q = Q_1 + Q_2$$

$$CV = C_1V + C_2V$$

V lik for alle =>

$$C = C_1 + C_2 = \Sigma C_i$$

$$V = V_1 + V_2$$

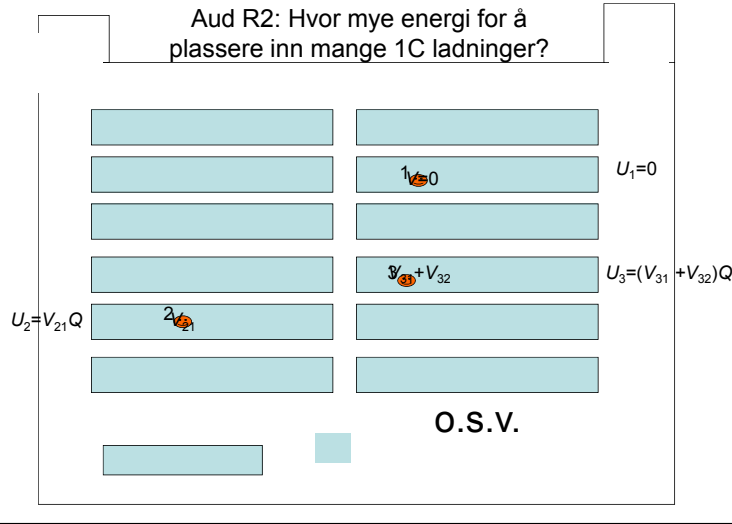
$$Q/C = Q/C_1 + Q/C_2$$

Q lik for alle =>

$$1/C = 1/C_1 + 1/C_2 = \Sigma 1/C_i$$

2 kond: $C = C_1 C_2 / (C_1 + C_2)$

Aud R2: Hvor mye energi for å plassere inn mange 1C ladninger?

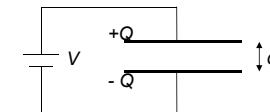

Øking av avstand d i platekondensator:

$$\Rightarrow C = \epsilon_0 A/d \text{ avtar}$$

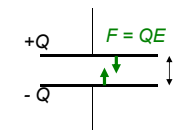
1. Tilkopla batteri:

- V konstant
- Q = CV avtar
- E avtar
- U = 1/2 QV avtar (gis til batteriet)

2. Frakopla batteri:

- Q konstant
- V = Q/C øker
- E konstant
- U = 1/2 QV øker (tilføres fra ytre kraft)

Elektrisk energi

1. Uttrykt med ladning og potensial:

$$U = \frac{1}{2} V Q = \frac{1}{2} C V^2 = \frac{1}{2} Q^2 / C \quad (24.9)$$

(utledet for kondensator; all Q på samme V)

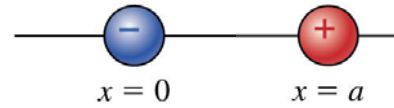
$$U = \frac{1}{2} \int V dq \quad (24.9C)$$

(ulike dq på ulike V)

Kap 23, eks. 2. Presiseringer

Energiberegning under oppbygging:

$$q_1 = -e \quad q_2 = +e$$

$$\begin{aligned} & q_1 \text{ først, så } q_2: \\ U &= U_1 + U_2 \\ &= 0 + q_2 k q_1 / a \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & q_2 \text{ først, så } q_1: \\ U &= U_2 + U_1 \\ &= 0 + q_1 k q_2 / a \end{aligned}$$

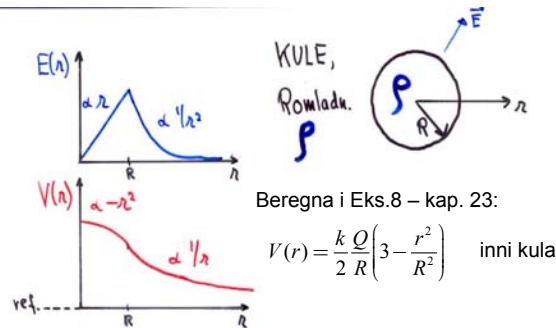
Ferdig oppbygd:	ved potensial	energi
q_1	$V_1 = k q_2 / a$	$q_1 V_1 = q_1 k q_2 / a$
q_2	$V_2 = k q_1 / a$	$q_2 V_2 = q_2 k q_1 / a$
	Sum: $\sum q_i V_i = 2 q_2 k q_1 / a$	Regnet dobbelt!

Konklusjon:

Energi beregnet fra potensial i ferdig oppbygd ladning: $U = \frac{1}{2} \sum q_i V_i$

Brukes i Øving 5, oppgave 2 a)

Eks.5: Energi for homogent ladd kule

Beregna i Eks.8 – kap. 23:

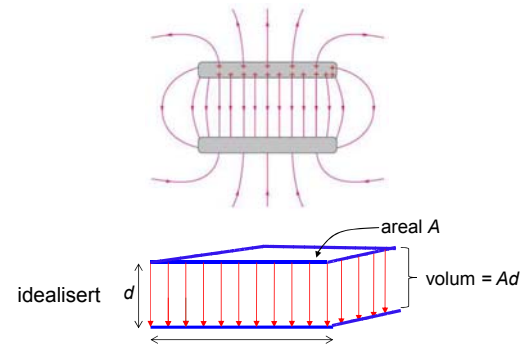
$$V(r) = \frac{k Q}{2 R} \left(3 - \frac{r^2}{R^2} \right) \quad \text{inni kula}$$

$$U = \frac{1}{2} \iiint V(r) dq \quad (24.9C)$$

OBS: $dq = 0$ utenfor kula

$$= \frac{3}{5} \frac{k Q^2}{R}$$

Energi U uttrykt med E -feltet

$$U = \frac{1}{2} \epsilon_0 E^2 Ad$$

$$u = U/\tau = \frac{1}{2} \epsilon_0 E^2$$

Elektrisk energi

1. Uttrykt med ladning og potensial:

$$U = \frac{1}{2} \int V dq \quad (= \frac{1}{2} V Q = \frac{1}{2} C V^2) \quad (24.9C)$$

2. Uttrykt med elektrisk felt:

$$U = \int u d\tau = \frac{1}{2} \epsilon_0 \int E^2 d\tau \quad (24.11B)$$

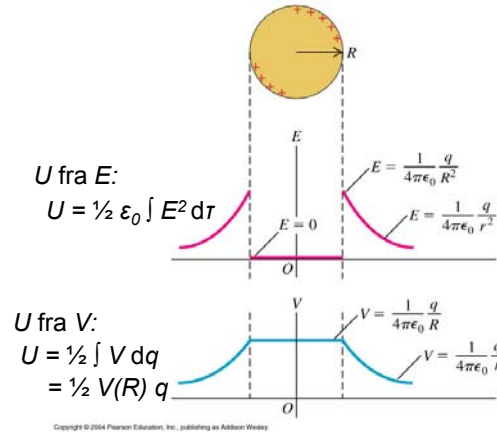
Hvor er energien lagra:

I **ladningene** eller i det **elektriske feltet**?

På platene eller **mellom** platene?

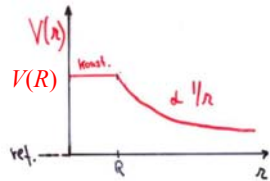
To uttrykk for **SAMME energi!**

Eks. 6: Energi på lederkule med ladning q

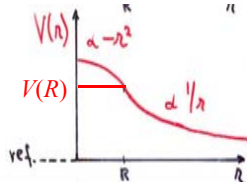
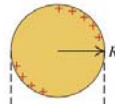
Eks.5+6

$$U = \frac{1}{2} \iiint V(r) dq$$

Eks.6: Ladd lederkule:

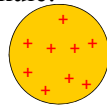
$$U = \frac{1}{2} kq^2/R$$

Eks. 5: Homogent ladd kule:

$$U = \frac{3}{5} kq^2/R$$

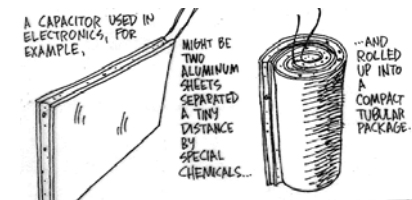
$$= \frac{6}{5} \cdot U_{\text{ladd lederkule}}$$

Dielektrika og elektrisk polarisering

Materialer:

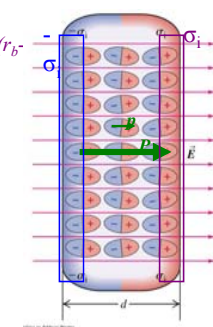
- Vakuum
- Ledere
- Dielektrikum

- Mellom plater i kondensator brukes alltid et dielektrikum
- Kapasitansen øker da med en faktor ϵ_r .

Kap. 24 Kapasitans og dielektrika

- Gjennomgått:**
- Kondensatorer = to ledere som kan ta opp ladning
- Kapasitans: $C = Q/V$ (farad), med eksempler:
  - » Enkeltkule: $C = 4\pi\epsilon_0 r_a$
  - » Parallellplate: $C = \epsilon_0 A/d$
  - » Kulekondensator: $C = 4\pi\epsilon_0 r_a r_b / (r_b - r_a)$
- Seriekopling og parallellkopling
- Energi i kondensatorer $U = \frac{1}{2} VQ = \frac{1}{2} C V^2$
- Energi i ladningssamlinger $U = \frac{1}{2} \int Vdq$
 $U = \frac{1}{2} \epsilon_0 \int E^2 d\tau$
- Videre:**
- Dielektriske materialer:
Elektrisk polarisering $\mathbf{P} = \chi_e \epsilon_0 \mathbf{E}$
- Elektrisk flukstetthetsvektor: $\mathbf{D} = \epsilon_0 \mathbf{E} + \mathbf{P}$
- Gauss' lov for dielektrika:
Noen anvendelser/eksempler

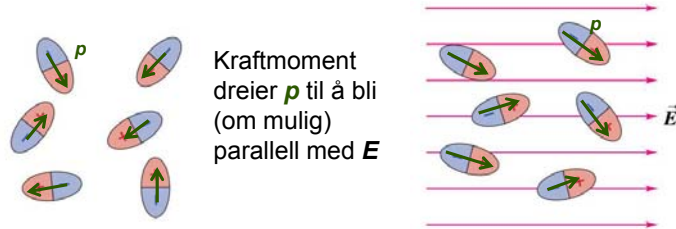

(fig 24.20)

Kraftmoment dipol:

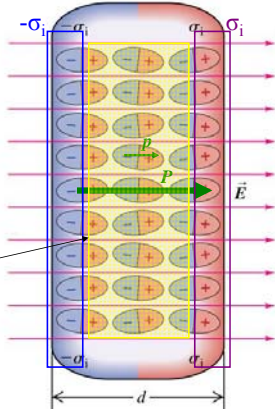
$$\vec{\tau} = \vec{d}/2 \times q\vec{E} + (-\vec{d}/2) \times (-q\vec{E})$$

$$= q\vec{d} \times \vec{E}$$

$$= \vec{p} \times \vec{E}$$

Kraftmoment dreier $\mathbf{p}$ til å bli (om mulig) parallell med $\mathbf{E}$

Innretting (polarisering) gir flateladning σ_i (i = induert ladning)

$\mathbf{P} = \chi_e \cdot \epsilon_0 \mathbf{E} \quad (1)$

$\mathbf{D} = \epsilon_0 \mathbf{E} + \mathbf{P} \quad (3)$

El. nøytralt innenfor her

Relative Permittivity
~~Dielectric Constant κ~~

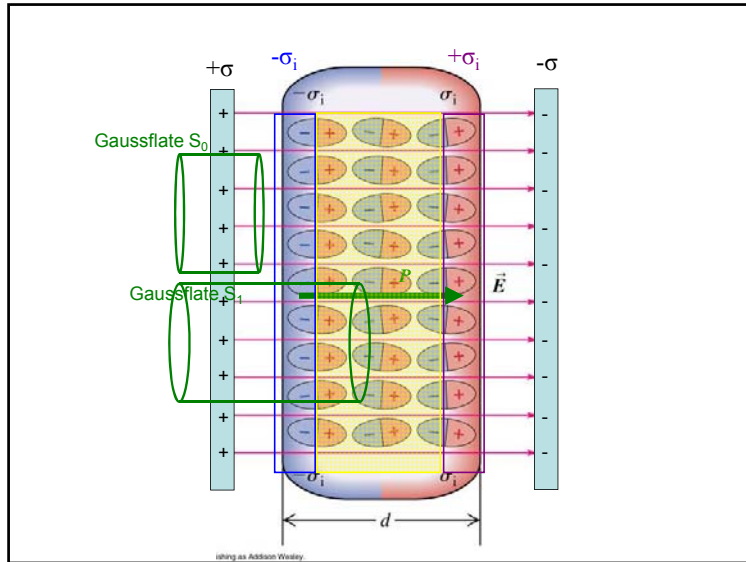
Table 24.1 Values of ~~Dielectric Constant κ~~ at 20°C

Material	~~κ~~ ϵ_r	Material	~~κ~~ ϵ_r
Vacuum	1	Polyvinyl chloride	3.18
Air (1 atm)	1.00059	Plexiglas	3.40
Air (100 atm)	1.0548	Glass	5-10
Teflon	2.1	Neoprene	6.70
Polyethylene	2.25	Germanium	16
Benzene	2.28	Glycerin	42.5
Mica	3-6	Water	80.4
Mylar	3.1	Strontium titanate	310

Relative permittivity
~~Dielectric Constant κ~~ and Dielectric Strength of Some Insulating Materials

Table 24.2

Material	Constant, ~~κ~~ ϵ_r	Dielectric strength E_m (V/m)
Polycarbonate	2.8	3×10^7
Polyester	3.3	6×10^7
Polypropylene	2.2	7×10^7
Polystyrene	2.6	2×10^7
Pyrex glass	4.7	1×10^7
Luft:		3×10^6

Gauss' lov

- Integralform: $\oiint_S \vec{E} \cdot d\vec{A} = \frac{1}{\epsilon_0} q$ $\Phi = \oiint_S \vec{D} \cdot d\vec{A} = q$
- Differensialform: $\text{div} \vec{E} = \frac{1}{\epsilon_0} \rho$ $\text{div} \vec{D} = \rho$

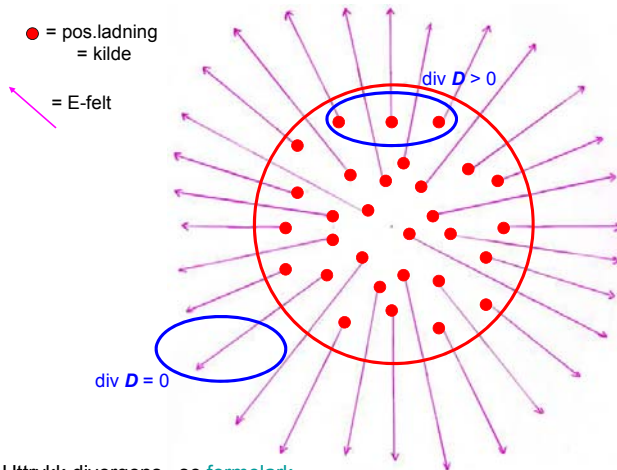
$\text{div} \vec{D} =$ divergensen til $\vec{D}$

$$\text{div} \vec{D} = \vec{\nabla} \cdot \vec{D} = [\partial/\partial x, \partial/\partial y, \partial/\partial z] \cdot \vec{D}$$

divergens = kilde

• = pos.ladning
= kilde

↖ = E-felt

Uttrykk divergens, se [formelark](#)

Gauss' lov:

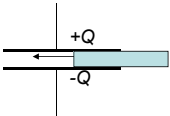
- Gauss' lov for fri ladning Q : $\oiint \vec{D} \cdot d\vec{A} = Q$ (12) Mest praktiske
eller $\oiint \vec{E} \cdot d\vec{A} = Q / \epsilon$
- Gauss' lov for indusert ladning Q_i : $\oiint \vec{P} \cdot d\vec{A} = -Q_i$ (11)
- Gauss' lov for totalladning Q_{tot} : $\oiint \epsilon_0 \vec{E} \cdot d\vec{A} = Q_{\text{tot}}$ (10)
 $Q_{\text{tot}} = Q + Q_i$

- I alle tidligere formler kan $\epsilon_0 \vec{E}$ erstattes av $\epsilon \vec{E}$, dvs. $\epsilon_r \epsilon_0 \vec{E}$
- $\vec{D} = \epsilon_0 \vec{E} + \vec{P} = \epsilon_r \epsilon_0 \vec{E}$

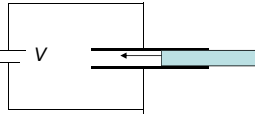
Øving 7 !!

Eks. 7 Parallellplatekondensator uten og med dielektrikum

A. Frakopla batteri:
Konstant: $\sigma = D = Q/A$
 Avtar: $V_1 = V_0/\epsilon_r$
 Øker: $C_1 = Q/V_1 = \epsilon_r C_0 = \epsilon_r \epsilon_0 A/d$
 Energi: $U_1 = \frac{1}{2} QV_1$ **avtar**

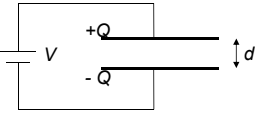
B. Tilkopla batteri:
Konstant: $V_1 = V_0$
 Øker: $\sigma_1 = D_1 = Q_1/A = \epsilon_r D_0$
 Øker: $C_1 = Q/V_1 = \epsilon_r C_0 = \epsilon_r \epsilon_0 A/d$
 Energi: $U_1 = \frac{1}{2} QV_1$ **øker**
 (tilføres fra batteriet)

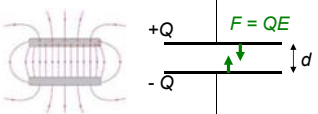
Øking av avstand d i platekondensator:

$\Rightarrow C = \epsilon_0 A/d$ avtar

1. Tilkopla batteri:
V konstant
 $Q = CV$ avtar
 E avtar
 $U = \frac{1}{2} QV$ **avtar**
 (gis til batteriet)

2. Frakopla batteri:
Q konstant
 $V = Q/C$ øker
 E konstant
 $U = \frac{1}{2} QV$ **øker**
 (tilføres fra ytre kraft)

Beregning fra arbeid: $\Delta U = F \Delta d = QE \Delta d$

Kap. 24: Oppsummering 1 Kondensatorer og kapasitans

- Kondensatorer = to ledere som kan ta opp ladning
- Kapasitans: $C = Q/V$ (farad)
- Enkeltkulekondensator: $C = 4\pi\epsilon_0 R$ (Eks. 1)
- Parallellplatekondensator: $C = \epsilon_0 A/d$ (Eks. 2)
- Kule(skall)kondensator: $C = 4\pi\epsilon_0 r_a r_b / (r_b - r_a)$ (Eks. 3)
- Sylinderkondensator (koaks-kabel): $C' = 2\pi\epsilon_0 \ln r_b / r_a$ (Eks. 4)
- Parallellkopling: $C = C_1 + C_2$ Seriekopling: $1/C = 1/C_1 + 1/C_2$
- Energi ved ladning og potensial: $U = \frac{1}{2} \int V dq$
- Energi ved elektrisk felt: $u = \frac{1}{2} \epsilon_0 E^2$ dvs. $U = \frac{1}{2} \epsilon_0 \int E^2 d\tau$
  - For kondensator gir dette: $U = \frac{1}{2} VQ = \frac{1}{2} CV^2 = \frac{1}{2} Q^2/C$

Kap. 24: Oppsummering 2 Dielektrika og polarisering

- Dielektriske materialer:**
- Elektrisk polarisering = dipoltetthet: $\mathbf{P} = \chi_e \cdot \epsilon_0 \mathbf{E}$
  - der χ_e er elektrisk susceptibilitet.
  - Relativ permittivitet $\epsilon_r = \chi_e + 1$ (dielektrisitetetskonstant)
- Elektrisk flukstetthetsvektor: $\mathbf{D} = \epsilon_0 \mathbf{E} + \mathbf{P} = \epsilon_r \epsilon_0 \mathbf{E}$ (forskyvningsvektor)
- Elektrisk fluks: $\Phi = \iint \mathbf{D} \cdot d\mathbf{A}$
- Gauss' lov for fri ladning $Q = Q_{tot} - Q_i$:
 $\oint \mathbf{D} \cdot d\mathbf{A} = Q$ eller $\oint \mathbf{E} \cdot d\mathbf{A} = Q / \epsilon$
- Gauss' lov for induert ladning Q_i : $\oint \mathbf{P} \cdot d\mathbf{A} = -Q_i$
- Gauss' lov for totalladning Q_{tot} : $\oint \epsilon_0 \mathbf{E} \cdot d\mathbf{A} = Q_{tot}$
- I alle tidligere formler kan $\epsilon_0 \mathbf{E}$ erstattes av $\epsilon \mathbf{E}$, dvs. $\epsilon_r \epsilon_0 \mathbf{E}$
- Mer utfyllende i [Notat1: Dielektriske materialer.](#)

Spesielle dielektrika:

- Piezoelektriske materialer:
Mekanisk strekk eller trykk → polarisasjon P
(eller motsatt) E -felt → P -felt → deformasjon
Bruk: Kvartskrystaller, mikrofoner, pickup (platespillere "vinyl")
- Electrets og ferroelektriske materialer:
Materialer med permanent polarisasjon P
(tilsvarer permanente magneter)
- Overslag ("breakdown"):
Overslag i dielektrika ved viss angitt grense ("dielectric strength")
Kondensatorer har oppgitt max spenning!

$P = \chi_e \cdot \epsilon_0 E$

$\epsilon_r = \chi_e + 1$

χ_e	$\epsilon_r = \chi_e + 1$
1/3	4/3
1	2
3	4
∞	∞

$D = \epsilon_0 E + P$
endres ikke
(ingen endring
frie ladn.)

(# flukslinjer P) = $\chi_e \cdot$ (# flukslinjer $\epsilon_0 E$)

$$D = \epsilon_0 E + 0 = D = \epsilon_0 E + P = D = \epsilon_0 E + 0$$

avtar   øker

$$D = 1 \cdot \epsilon_0 E = D = \epsilon_r \epsilon_0 E = D = 1 \cdot \epsilon_0 E$$

$$P = \chi_e \cdot \epsilon_0 E$$

der E er inni dielektriket, ikke ytre

Øving 6. Opg. 1 (Plotte V() med Matlab/Octave)

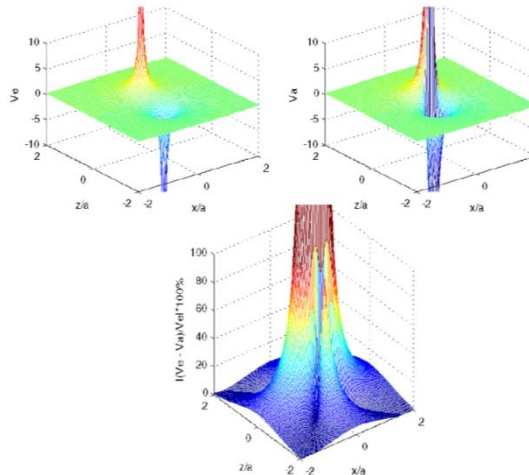
Definer og bruk dimensjonsløse variable i all numerisk analyse!

```
% Velg området -2 < x < 2 og -2 < z < 2 for plotting, ca 100 x 100 punkter i alt
[x,z] = meshgrid(-2 : 2/50 : 2, -2.01 : 2/50 : 2);
```

...

```
subplot(2,2,1); % Viser opptil fire figurer i 2x2-mønster
% mesh(x,y,z) tegner opp et 3D-plott av z som funksjon av x og y
mesh(x,z,Ve);
% Kommandoen axis([a b c d e f]) setter aksene for 3D-plot slik:
% a < x < b, c < y < d, e < z < f
axis([-2 2 -2 2 -10 10]);
% Kommandoen caxis([zmin zmax]) setter fargeskalaen slik at blått
% tilsvarer zmin og rødt tilsvarer zmax
caxis([-10 10]);
xlabel('x/a'); % Tekst på aksene
ylabel('z/a');
zlabel('Ve');
```

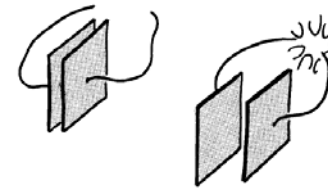
Øving 6. Opg. 1 (Plotte V() med Matlab/Octave)

ENERGY IN A CAPACITOR

Consider a simple capacitor made of a pair of conducting plates in close proximity. Suppose the plates are appropriately charged + and - and then discharged to produce a spark. Next, the plates are charged again exactly as they previously were, only this time after being charged they are pulled farther apart. If they are then shorted out a second time, the spark produced will be

Flervalgsoppgaver fra «Thinking physics»: <http://home.phys.ntnu.no/brukdef/undervisning/tf4155/diverse/thinkingphysics/>

Svar: a)
 Konstant ladning Q
 Lavere kapasitans $C = \epsilon_0 A/d$
 $\Rightarrow$ Høyere spenning $V = Q/C$
 $\Rightarrow$ Mer energi $U = \frac{1}{2} QV$!

eller:
 Konstant ladning Q
 $\Rightarrow$ Konstant felt $E = \sigma/\epsilon_0$
 $\Rightarrow$ Konstant energitetthet $u = \frac{1}{2} \epsilon_0 E^2$
 $\Rightarrow U = u \cdot (\text{volum})$ øker !

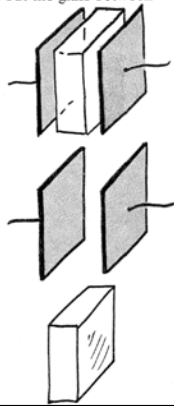
- a) bigger (liberate more energy) than the first spark
- b) smaller than the first spark
- c) the same size as the first spark

$V = E \cdot d$ øker også

GLASS CAPACITORS

If a glass capacitor is charged, but the glass between the plates is removed before it is discharged, the spark will be

- a) bigger than it would have been if the glass were left in at discharge
- b) smaller than it would have been if the glass were left in at discharge
- c) the same as it would have been if the glass were left in at discharge

Svar: a)
 Konstant ladning Q
 Lavere ϵ_r
 $\Rightarrow$ Lavere kapasitans $C = \epsilon_r \epsilon_0 A/d$
 $\Rightarrow$ Høyere spenning $V = Q/C$
 $\Rightarrow$ Mer energi $U = \frac{1}{2} QV$!

eller:
 Konstant ladning Q
 Lavere ϵ_r
 $\Rightarrow$ Økende felt $E = \sigma/\epsilon_r \epsilon_0$
 $\Rightarrow$ Økende energitetthet $u = \frac{1}{2} \epsilon_0 E^2$
 $V = E \cdot d$ øker også

• Noen av Støvnengs flervalgsoppgaver

14) En parallellplatekondensator består av to parallelle metallplater i innbyrdes avstand d . De to metallplatene har ladning henholdsvis Q og $-Q$. En metallskive med tykkelse $h = 2d/3$ settes inn midt mellom platene. Da blir potensialforskjellen mellom kondensatorplatene

- A ni ganger større.
- B tre ganger større.
- C tre ganger mindre.
- D ni ganger mindre.
- E uendret.

